

VALTER TOMAS

Sveučilište u Zadru

Odjel za talijanski jezik i književnost

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

vtomas@unizd.hr

VITEZ PIER ALESSANDRO PARAVIA I ZADARSKA STRENNA DALMATATA (1847.)

Strenna Dalmata (1847.) svojevrsni je dodatak zadarskomu tjedniku *La Dalmazia* (1845. – 1847.). Objavljena je početkom 1847. godine kao novogodišnji almanah na poklon čitateljima spomenutoga periodika za proteklu 1846. godinu. Zbornik donosi dvadeset i jedan, do toga trenutka neobjavljen, rukopis isključivo iz pera poznatih dalmatinskih intelektualaca s boravištem u Pokrajini, ali i onih izvan nje. Oglad koji se u ovome radu obrađuje iz pera je Zadrana Piera Alessandra Paravije. Radi se naime o jednom od njegovih, za tisak doradenih predavanja pod naslovom *Del Tirabosco e del suo poema*, koje je održao svojim studentima na Sveučilištu u Torinu, i to na temu didaktičke poeme *Uccellagione* Antonija Tirabosca. Zadaća je rada detaljna analiza predavanja, kojom bi se ustanovili pjesnički dosezi malo poznatoga veronskog pjesnika XVIII. st. Analiza namjerava obuhvatiti uopće pojavu i fenomen spomenutoga didaktičko-didaskalijskoga stila poetiranja, ali i književno-estetski pa i stilističko-metrički odnos Paravije, romantičara, i Tirabosca, prosvjetitelja, dakle odnos dviju epoha, one ranije kojoj je pripadao autor djela *Uccellagione* te one koja će uslijediti i u okviru koje je djelovao njegov kritičar.

KLJUČNE RIJEČI: P. A. Paravia, *Strenna Dalmata*, A. Tirabosco, *Uccellagione*

1. UVOD

Zadarski tjednik *La Dalmazia* (1845. – 1847.) nije nimalo nepoznat onoj stručnoj javnosti koja se zanima za kulturno-civilizacijsku i uže književno-povijesnu sliku prve polovice XIX. stoljeća u Dalmaciji, ali i šire u hrvatskome pa i europskome kontekstu. Za mnoge "velike" države Europe i njezine narode (spomenimo samo neke kao što su Italija, Njemačka, Mađarska, Poljska itd.), pa tako i za naš "mali" hrvatski narod i neku našu sanjanu državu i državnost, to je razdoblje ključno u pripremi svega onoga što će, negdje prije, a negdje i podosta kasnije, s više ili manje uspjeha te uz više ili manje žrtve i žrtava, neminovno ipak doći. S time u svezi pojava svakoga javnoga glasila koje bi takve ideje makar u tragovima prenosilo i pronosilo, kao što je to slučaj s našim periodikom, važan je kulturološko-književni i političko-ideološki događaj pa, ako hoćemo, u danome povijesnom kontekstu, i fenomen. O tome je listu autor ovih redaka prije nekoliko godina objavio opsežnu

i, neskromno rečeno, poprilično temeljitu monografsku studiju (usp. Tomas 2011) tako da u ovome članku, čini nam se, o tome listu nema potrebe dodatno govoriti. U skladu s uzusima onoga vremena svaki je nešto ambiciozniji i, da tako kažemo, "učeniji" tjednik ili pak mjesečnik (a *La Dalmazia* je tome stremio) običavao na početku kalendarske godine složiti i tiskati svojevrzni almanah najuže vezan za novinarske i druge književno-kulturne aktivnosti iz protekle godine, u kojemu bi se na neki način sažele, rekapitulirale ili jednostavno podcrtale i zaključno istaknule aktivnosti, dosezi, ostvarene (ili pak do tada javno neostvarene) ambicije dotičnoga periodika u proteklome razdoblju i u okvirima regije uz koju je bio teritorijalno, odnosno povijesno-civilizacijski vezan. Iako već citirano,¹ ponovimo još jednom što o tome ukratko, sažeto i vrlo jasno kaže Uredništvo tjednika *La Dalmazia* (usp. "Programma". *La Dalmazia*, II. / 1846., 48.):

Ogni provincia, anzi ogni colta città quasi, suole offrre a' suoi cari nel rinnovarsi dell'anno od in altre principali festività una STRENNA, in cui raccogliendo le più gradevoli produzioni intellettuali della patria, procura lorio utile trattenimento.

Finora simile lodevole costume non si tenne in Dalmazia, ed a noi venne pensiero di tentarlo, stampando una STRENNA DALMATA, e la generosa condiscendenza di parecchi pregevolissimi scrittori nazionali, alcuni de' quali sono: Fenzi Antonio, Foscolo de Giorgio, Niseteo Pietro. Paravia cav. P. Aless., Solitro, Tommaseo d.r Nicolò ecc. che ci onorarono di più loro inediti scritti, ne pongono al caso di farlo con felice riuscita.

*Variate saranno le letture raccolte, e tratteranno massimamente della letteratura slava e delle cose nazionali.*²

U skladu s najavama u ovome dijelu citiranoga "Programma" naš je Godišnjak predstavljen čitateljima u siječnju 1847. godine i svojim je sadržajem ("Indice"), koji uredno nalazimo naveden na kraju sveska (sve uključene autore u ovaj prvi dalmatinski *Almanah* Uredništvo inicijalima imena te punim prezimenima donosi na njegovu početku) takvu najavu u potpunosti opravdao. Isti će taj sadržaj opravdati hrabro najavljenom raznovrsnošću tema koje u knjizi nalazimo.³ Vrlo kratko i sasvim slobodno dvadeset i jedan prinos prema temama i vrstama podijelili smo odnosno klasificirali u pet grupa, i to:

¹ Dio programa koji slijedi i njegov hrvatski prijevod iz pera autora ovoga članka već su objavljeni u uvodnome dijelu rada "Strenna Dalmata i ilirska pučka epika" (2012).

² *Svaka pokrajina, zapravo skoro svaki uljudeni grad, običava ponuditi svojim dragima, prigodom dolaska novoga ljeta ili u nekim drugim važnim i značajnim prigodama, jedan Godišnjak u kojemu bi, sakupivši svo najbolje intelektualno stvaralaštvo domovine, njima osigurala i korist i zabavu. Sve do sada jedan takav hvale vrijedan običaj u Dalmaciji nije se održavao pa mi pomislimo s njime pokušati započeti, i to tiskajući "Godišnjak dalmatinski", a velikodušna susretljivost nemaloga broja veoma cijenjenih pisaca našega naroda od kojih su neki: Fenzi Antonio, Foscolo de Giorgio, Niseteo Pietro, Paravia cav. P. Aless., Solitro, D.r Tommaseo Nicolò itd. koji su nam ukazali čast priloživši veći broj svojih do ovoga trenutka neobjavljenih tekstova, pridonijeli tome da to s uspjehom i napravimo. Različiti će biti sakupljeni prinosi i bavit će se isključivo slavenskom književnošću i pitanjima našega naroda.* (prev. autor)

³ U monografiji koja će, nadamo se, vrlo skoro biti objavljena, autor ovih redaka o svim će temama iz *Strenna Dalmata*, temeljito, analitički i detaljno progovoriti.

1. eseji, prikazi i osvrti književne naravi,
2. eseji, prikazi i osvrti (sasvim uvjetno rečeno) neknjiževne naravi,
3. autorski književni prinosi na talijanskome jeziku,
4. prijevodi hrvatske usmene pučke lirike,
5. prijevodi hrvatske usmene pučke epike.

2. PIER ALESSANDRO PARAVIA I DIDAKTIČKA POETIKA ANTONIJA TIRABOSCA

Za ovu smo prigodu odabrali rad iz grupe priloga prve tematske cjeline koju smo sasvim slobodno nazvali: **eseji, kritički osvrti i prikazi književne naravi**. Radi se naime o drugome prinosu iz prvoga dijela spomenute tematske cjeline i iz pera je Zadrana Piera Alessandra Paravije (Zadar, 1797. – Torino, 1857.),⁴ Tommaseova suvremenika i bliskoga mu prijatelja.⁵ Nije nevažno ovom prigodom istaknuti tu činjenicu, to prijateljstvo, budući da su dva velika Dalmatinca XIX. stoljeća dolazila iz istoga kraja (Paravijin Zadar i Tommaseov Šibenik i u ono su vrijeme nešto teže prometne povezanosti zapravo bili veoma "blizu"), a dijelili su srodne svjetonazorske pa i estetsko-književne polazišne točke i principe. Naslov članka: "Del Tirabosco e del suo poema" (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 21–33) ("O Tiraboscu i njegovoj poemi"), u podnaslovu "Brano di lezione" ("Odlomak jedne lekcije"), jasno nam govore da se u ovome prinosu radi o dijelu predavanja koje je ovaj cijenjeni profesor na Sveučilištu u Torinu držao svojim studentima i za ovu ga prigodu ponešto prepravio i njoj ga prilagodio. Paravia im govori o poemi *L'Uccellazione*⁶ (*Umijeće lova ptica*) (prev. autor), koju je veronski službenik, malo poznat i skroman pjesnik Antonio Tirabosco (1707. – 1773.)⁷ ispjevao u tri pjevanja.⁸ Zanimljiv je način

⁴ Premda je to već mnogo puta rečeno, nije na odmet još jednom ponoviti da je ovaj ugledni zadarski intelektualac svojom donacijom knjiga 1857. godine zapravo osnovao današnju Znanstvenu knjižnicu u Zadru čiji je bogati fundus u temelju znanstvenoga rada prvenstveno zadarskih i dalmatinskih intelektualaca, ali i mnogo šire. Naime, svakodnevno možemo svjedočiti o radnoj posjeti ovoj knjižnici znanstvenika iz mnogih krajeva Hrvatske, ali i iz brojnih zemalja Europe i svijeta.

⁵ Ovim uglednim Zadrantinom odnosno njegovim literarnim, znanstvenim i didaktičkim naporima bavio se veći broj hrvatskih i inozemnih talijanista. Spomenimo samo nezaobilaznu i najtemeljitiiju biografiju koju je napisao njegov prijatelj Iacopo Bernardi (1863–1864). No valja reći da prvu temeljitiju studiju vezanu za njegov književni rad nalazimo u neobjavljenome doktoratu Andrijane Jusup Magazin (2011). O prisustvu pak ovoga dugogodišnjega profesora Sveučilišta u Torinu u dalmatinskome tisku XIX. stoljeća vidi u Jusup – Nižić (2008). U istome radu, u bilj. br. 3, autori donose popis najvažnije literature vezane za život i književni rad torinskoga profesora.

⁶ Prvo izdanje poeme, na koje ćemo se u nastavku ovoga rada pozivati, naslovljeno je: *L'Uccellazione*, Libri tre, di Antonio Tirabosco cittadino veronese, In Verona, 1775, A spese Moroni, con licenza de' Superiori.

⁷ Biobibliografiju Antonija Tirabosca (autor biografije Luigi Carrer) vidi u De Tiplado (1834–1835: 231–233).

⁸ Paravia u *Strenna Dalmata* na str. 22. navodi da poema *Uccellazione* nije jedina Tiraboscova pjesnička produkcija. Naime on kaže da je, s obzirom na to da je pisanje lirskih sastava bila navada, gotovo moda kod Talijana onoga vremena, zasigurno napisao još. Osim što se iskušao u didaskaličnome stilu i načinu poetiranja, 1739. objavio je svoju produkciju *Sifilide* u slobodnome stihu, verziju temeljenu na radu svojega besmrtnog sugrađanina. Paravia pritom misli na talijansku medicinsko-didaskalijsku poemu *Syphilis sive de morbo gallico* koju je 1530. objavio Girolamo Fracastoro (Verona, 1478. – Incaffi, 1553.), pjesnik, filozof i ugledni znanstvenik. O ovome renesansom humanistu iz Verone vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-fracastoro/>. Dodajmo i to da je malo poznato da je

na koji Paravia svojim studentima uvodno nastoji predstaviti Antonija Tirabosca. Veoma je slikovit i ilustrativan te nam, između ostaloga, govori i o enciklopedijskoj širini znanja kojim je naš Zadrani raspolagao. Pogledajmo:

Se Verona ebbe nello Spolverini⁹ il suo Alamanni,¹⁰ ebbe altresì in Antonio Tirabosco il suo Rucellai;¹¹ con questo divario però, che là dove il Rucellai, uscito d'illustre stirpe e apparentato co' Medici, ebbe ricchezze ed onori, il Tirabosco condusse invece una vita quieta ed onesta, né altro ufficio ebbe in patria, che quello di cancelliere della sanità; ufficio però, che niuno vorrà dispregiare, da poi che lo sostenne un Tirabosco e un Pompei.¹²

U bilješki pogledajmo prijevod ovoga kratkoga uvodnog odlomka.¹³ Svi navodi koje Paravia donosi o Antoniju Tiraboscu i o Giovanniju Rucellaiju (Firenca, 1475. – Rim, 1525.), pjesnicima didaktičarima, koje nam predstavlja i uspoređuje, u potpunosti su faktografski opravdani. Ono što pak izmiče faktografiji jeste pridjev *onesto* 'pošten', koji atribuirao Tiraboscu dok je, makar implicitno jasno, da po njegovu mišljenju ne pripada Rucellaiju. Je li to slučajno i površno izrečena kvalifikacija, odnosno na povijesnim podacima utemeljena konstatacija, ili se pak radi o nespretnome pokušaju autora da istakne i podcrta skromnost i poštenje "maloga" Tirabosca u odnosu na "velikoga" Rucellaija, teško je sa sigurnošću

Tirabosco, kako njegovi biografi kažu, veoma religiozan i bogobožan čovjek, godine 1752. u Veroni objavio knjižicu teorijsko-književne naravi od svega 24 stranice pod naslovom: *Considerazioni del signor Antonio Tirabosco sopra un passo del Purgatorio di Dante Alighieri (Neka razmišljanja gospodina Antonija Tirabosca oko jednog odlomka "Čistilišta" Dante Alighijerija)* (prev. autor).

O Tiraboscovu bavljenju Danteom i njegovu prijevodu Fracastorove *Sifilide* govori i Ippolito Pindemonte (1826: 184–187).

⁹ Paravia govori o veronskome autoru didaskalijske poezije Giovanniju Battisti Spolveriniju (Verona, 1695. – Verona, 1763.), autoru ispodprosječne lirske pjesničke produkcije, ali poznatome po vrlo dobroj didaktičkoj poemi *Coltivazione del riso*. Više o biobibliografiji G. B. Spolverinija vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/giovan-battista-spolverini> (Enciclopedia-Italiana); autor članka: Giulio Natali.

¹⁰ Paravia veronskoga iluminističkog didaskaličara uspoređuje s renesansnim pjesnikom i prevoditeljem, bliskim prijateljem Machiavellijevim, Luigijem Alamannijem (Firenze, 1495. – Amboise, 1556.) koji je ipak vrijedan pažnje kada se govori o njegovoj poemi *Coltivazione* koju piše imajući kao uzor pred sobom Vergilijeve *Giorgike* odnosno Rucellaijeve *Le Api*. O ovome firentinskom pjesniku i didaskaličaru više vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/luigi-alamanni/>

¹¹ Tiraboscov pak rad Paravia uspoređuje s radom Giovannija Rucellaija, firentinskoga pjesnika, didaskaličara, plemenitaškoga podrijetla i rodbinski povezanoga s moćnom obitelji de Medici te na planu književnoga stvaralaštva najpoznatijem upravo po didaktičko-didaskalijskoj poemi *Le Api*. Više o ovom piscu i njegovoj biobibliografiji vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-rucellai/> (Enciclopedia-italiana)/.

¹² Paravia navodi Girolama Pompeija (Verona, 1731. – Verona, 1788.), književnika i prevoditelja, koji je poput Tirabosca svoj radni vijek proveo kao činovnik u veronskome Uredu za javno zdravstvo. Temeljitu biobibliografiju Girolama Pompeija vidi u: *Biografia degli italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII e dei contemporanei*, vol. decimo. 1845. Venezia. Podatke o najnovijim kritičkim prosudbama vezanima za ovoga autora vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-pompei/> (Enciclopedia-italiana)/.

¹³ *Ako je Verona u Spolveriniju imala svog Alamannija, imala je isto tako u Antoniju Tiraboscu svog Rucellaija; s tom pak razlikom, što je Rucellai, plemenitaških korijena i rodbinski povezan s Medicejcima, imao i bogatstvo i slavu, dok je umjesto toga Tirabosco provodio miran i pošten život, i u svojoj domovini nije obnašao drugu službu od one pročelnika Ureda za javno zdravstvo; služba koju pak, nitko ne bi trebao podcjenjivati, osobito stoga što su je obnašali jedan Tirabosco i jedan Pompei.* (prev. autor)

ustvrditi. Iskazanu Tiraboscovu skromnost, karakternu blagost i neupitnu životnu poniznost i samozatajnost Paravia argumentira zanimanjem koje je u Veroni naš didaskaličar čitavoga života obnašao, a to je zanimanje kancelara gradskoga ureda za zdravstvo. Naravno, kaže Paravia, da ta služba nikako nije za podcjenjivanje budući da ju je u Veroni npr. obnašao i jedan Girolamo Pompei (Verona, 1731. – Verona, 1788.). I u nastavku se teksta inzistira na skromnosti i samozatajnosti Tirabosca. Jednostavnost i gotovo urođenu manjkavost životne ambicije našega didaskaličara, osobine koje su uostalom po mišljenju torinskoga sveučilišnjog profesora, uzrokom nastanka poeme o kojoj u svom predavanju govori, iskazat će sljedećim riječima:

Ove però le pubbliche cure gliel concedevano, correva il Tirabosco al suo colle di Cintra, e quivi si godea di cacciare e quando più non gliel permisero la cresciuta età e lo scemato vigore, egli lo tolse a soggetto di un gentil poema, l'Uccellazione [...].¹⁴

Nakon ovoga kratkoga uvodnog pristupa Tiraboscovoj životnoj i pjesničkoj fizionomiji torinski će profesor svojim studentima pokušati približiti poemu koja je središnja tema njegova eseja.¹⁵ Osnovnu strukturu sastava definiraju tri pjevanja.

U **prvome pjevanju** o samome lovu na ptice malo se govori.¹⁶ Tirabosco se, kaže Paravia, poput pravoga pjesnika didaktičara svojega vremena zadržava na opisu potrebnih alata za jednu takvu aktivnost, ali prvenstveno čitatelje poučava o različitim uvjetima života ptica, njihovu gniježđenju, parenju, jatenju i pjevu. I upravo će svojim doživljajem pjeva ovih pernatih virtuozna, kako Tirabosca Paravia citira:

/ O lungo un rio, tra verdi allori, o dentro / Un ombroso boschetto, o in piaggia aprica /¹⁷

privoditi kraju prvi dio svoje poeme. Taj će božanski pjev ptica romantički mistično usporediti sa životnim pjevom naših praotaca koji su takvim morali, zahvaljujući Božjemu zakonu, i oni imati u svojoj primordijalno urođenoj nevinosti.

U **drugome pjevanju** započinje opis lova i to onoga na prepelice, jarebice, jarebice kamenjarke i druge brojne vrste ptica. No tu nije kraj ovomu didaktičkom poetiranju. Paravia naglašava da narav svojih didaskalija Tirabosco širi i produbljuje. Naime pred sam kraj svojega života, kada i piše poemu, s drugom je suprugom Catterinom Spinetta Tirabosco dobio sina koji je imao svega tri i pol godine kada je pjesnik umro. Već star i umoran, u nedostatku daha pri penjanju po brdima oko

¹⁴ *Kada su mu to službene dužnosti dopuštale, žurio je Tirabosco na svoj brežuljak Cintru, i tamo je uživao u lovu; i kada mu sve to odmakla životna dob i umanjena životna snaga nisu dopuštale, on je taj svoj užitak pretočio u predmet jedne plemenite poeme, l'Uccellazione [...].* (prev. autor)

¹⁵ Pier Alessandro Paravia svoja je predavanja objavio u dvije zasebne publikacije: *Lezioni accademiche e altre prose*. 1851. Zara, *Lezioni di letteratura*. 1852. /2. izd., 1856. Torino.

¹⁶ Kod faktografskoga opisa triju pjevanja od kojih se Tiraboscova poema sastoji Paravia vrlo često parafrazira Pindemontea (1826: 176 i passim).

¹⁷ *Ili duž potoka, međ' zelenim lovorima, ili u / hladovitom šumarku, ili na osunčanom proplanku /* (prev. autor). (Tirabosco. *L'Uccellazione. Libro primo*, str. 35, stihovi: 678–679).

Verone, Tirabosco se na samome kraju **Knjige druge**¹⁸ (Tirabosco 1775: 777–781) stihom obraća svojemu sinčiću kojem u budućnosti preporuča da nastavi s očevim aktivnostima, kreposno i čestito. I kao da ga već vidi, kada jednoga dana njega ne bude više bilo, kako kao i otac, uspuhan i sav sretan, supruzi/majci priča vesele i sretne događaje iz lova. A majka, kaže pjesnik, u njemu vidi, kako pjesnik sanja i zamišlja:

..... *i modi e l'opre*

*Del padre tuo, forse allor ombra e polve,
Veggiola darti un bacio in mezzo al viso,
E pietosa onorar la mia memoria
Di poche lagrimette e di sospiri.*¹⁹

Ono što Paravia želi svojim studentima (čitateljima ovoga članka u *Strenni*) zapravo poručiti jest to da Tiraboscova didaktička poruka u poemi ne prestaje praktičnim obrazovanjem: sve o pticama i lovu na njih, već zalazi i u sferu etičko-odgojnoga poučavanja pa, mogli bismo reći, i u onu spiritualnoga kao već neka najava predromantičkoga duha sazreloga u susretu arkadijskoga s iluminističkim svjetonazorom i pjesničkim doživljajem svijeta. To će upravo i naglasiti rekavši za ove posljednje stihove drugoga pjevanja:

*Con questo patetico episodio chiudesi il secondo canto.*²⁰

Patetiku imaginacije budućnosti, kaže Paravia, Tirabosco u **trećemu pjevanju** nastavlja sada na razini reminiscencija. U nastojanju realiziranja ove neobične mješavine sjećanja na prošlost i zamišljanja još neostvarene budućnosti poslužiti će mu uspomene na davno druženje s djedom koji ga je uputio u različite tehnike lova ptica, npr. onu zvanu *Roccolo*²¹ te na jednu tehniku lova velikih sjenica uz pomoć ljepilom zamašćenih prutića koje bi skrivene postavio u gustiš grmlja lješnjaka dok bi on ptice pištaljkom pozivao i u zamku mamio. Ptice bi u mirnome letu, tiho i bez velikoga komešanja, uz viku i ciku dječaćića, slijetale u pripremljene zamke. Evo tek dijela jedne strofe opisanih trenutaka lova koji su, kako Paravia kaže:

¹⁸ Spomenimo još da je Paravia, pišući ovo predavanje, imao u rukama jedno od devet izdanja ove poeme koja su slijedila ono prvo iz 1775. Osim dakle prvoga izdanja dostupna su mu mogla biti ona iz: 1883., Venezia, 1818., Verona, 1824., Roma, Venezia, 1803., Parma. Naime, u odnosu na 1. izdanje, kada je tekst iz *Strenne Dalmate* u pitanju, nailazimo na neznatne, ali ipak prisutne jezične razlike. Pa tako u stihu 880. umjesto određenog člana *il* (viso, op. a.), nalazimo prijedlog *al* (viso, op. a.), što ni semantički, a rekao bih, ni stilski ne mijenja na stvari.

Stih 882. pokazuje nešto veće razlike pa tako umjesto *qualche lagrimetta* – ‘poneka suzica’ (prev. autor) nalazimo *pochelagrimette* – ‘malobrojne suzice’ (prev. autor) te umjesto *o d'un sospiro* – ‘ili jednim uzdahom’ (prev. autor), u skladu s množinom u prethodnoj sintagmi, imamo *e di sospiri* – ‘uzdasima’ (prev. autor). Ni u ovim slučajevima ne možemo govoriti o relevantnijim pomacima, bilo na razini značenja bilo na razini stila.

¹⁹ / ... *i načine i djela / Oca tvoga, možda tada već sjenu i prah, / Vidim je gdje ti poljubac posred licadade / I u poniznosti odaje počast sjećanju na mene / Ponekom suzicom i uzdasima. /* (prev. autor) (*Strenna Dalmata* 1847: 23).

²⁰ *Ovom patetičnom epizodom završava drugo pjevanje.* (prev. autor)

²¹ *Roccolo* je vrsta/tehnika lova ptica koja se sastoji u klasičnome vertikalnom razapinjanju mreže postavljene uokolo stabalaca i grmova prije toga svrsishodno pripremljenih (Zingarelli: 1990).

[...] *descrizione, graziosa e a un tempo e fedele. / '[...] opis, ljubak a u isto vrijeme i vjeran'* (*Strenna Dalmata* 1847: 24).

Napomenimo još jednom da ovakve atribute, kada je Tiraboscovo pisanje u pitanju, Paravia često ponavlja.

- Pa pogledajmo (*L'Uccelagione. Libro terzo*, str. 85, stihovi: 94–101):

*Quante volte il buon veglio a me diceva
Sorridente: t'accheta. Oh quanta preda
Infilzata in una refe, e a bella ciarpa
Postami di sua man, fea me superbo
A casa ritornar! Veggio presenti
Quei così cari di; pur lungi assai
Sonsen' andati. Oh labil vita! Oh veglio,
Che m'amasti cotanto, abbi in ciel pace!²²*

U prošlosti on, dakle, živi u onome vremenu kada je svojemu djedu pomagao oko onoga istog lova u kojemu je u prethodnome pjevanju vidio budućnost svojega sina. Osim toga, Paravia, navodeći pritom tek kao primjer citiranu strofu, jasno ističe još jednu pohvalnu osobinu Tiraboscove didaktičke poezije koja ga razlikuje od njegovih sugrađana i suvremenika koje je u XVIII. st. prvenstveno proslavila didaktičko-didaskalična poezija (usp. Binni 1973: 521–534). Misli on na već spominjanoga Giovannija Battistu Spolverinija odnosno Zaccarija Bettija (1732. – 1788.)²³ i druge čija didaskalično-didaktička djela vrve mitološkim elementima.²⁴ U prilog ovakvoj kvalifikaciji spominjanih Veroneza (kojima naravno moramo pridružiti i jednoga Luigija Alamannija) ide i pomalo pretjerana ocjena koju u svojim pohvalnim tekstovima navodi još jedan slavni Veronez Ippolito Pindemonte (Verona, 1753. – Verona, 1828.) ustvrdivši za sebe, parafraziram i prevodim riječi G. Natalija iz biobibliografije G. B. Spolverinija (*Enciclopedia Treccani*):

[...] da je nekim slučajem pitagorejca da bi prosudio da je duh Vergilija, nakon što je stoljećima prije obitavao u Girolamu Fracatoreu prešao u tijelo Spolverinija [...] (usp. Pindemonte 1859)

pa i drugih veronskih didaskaličara koji su nedvojbeno pisali svoje didaktičke poeme pod utjecajem prvenstveno Vergilijevih *Georgika*. No, nastavlja Paravia, oduševljenje čitatelja ovakvom na prvi pogled originalnošću samozatajnoga Tirabosca splasnut

²² / *Koliko je puta dobri starac meni govorio / Smješkajuć se: umiri se. Oh koliki plijen / Uhvaćen u jednoj mreži, i u lijepim dronjcima / Njegovom rukom na mene položenom, učini me ponosnim / Kući se vratiti! Vidim ih preda mnom / Ti toliko dragi dani; iako toliko dugi / Otišli su. Oh prolazni živote! Oh starče, / Koji si me toliko volio, tebi mir na nebu! /* (prev. autor)

²³ Usp. Zaccaria Betti. 1967. *Dizionario biografico degli Italiani*, Vol. 9, Treccani, Firenze. Članak napisao: Gian Franco Torcellan. 1790. *Elogio del Conte Zaccaria Betti*. Parma: 5–31.

²⁴ Ciklus predavanja koja je Paravia posvetio didaktičkoj literaturi XVIII. st. u Italiji (o jednom se pjesniku-didaktičaru govori i u ovom dijelu monografije) dijelom nalazimo u rukopisnoj građi koja se čuva u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, u fondu označenom signaturom Ms.372, a dijelom su objavljena (i to upravo ona koja u rukopisnoj građi nedostaju) u već navedenim publikacijama.

će kada se spozna da je naš autor bio veoma blizak i prisran prijatelj znanstvenika i svećenika Ludovica Salvija²⁵ i pod njegovim velikim utjecajem. Taj je njegov učeni sugrađanin, kaže naš Zadranin, oštro osuđivao uporabu mitologije vergilijanskoga tipa u modernim književnim djelima.

Evo što Paravia kaže (*Strenna Dalmata* 1847: 25):

*[...] il quale (misli na Ludovica Salvija, op. a.) con una dotta e calzante dissertazione avea condannato l'uso della mitologia nelle opere di eloquenza, e mostrato il torto degl'italiani poeti di voler apparire, a' nostri tempi e con le nostre credenze, uomini di altra età e di altra fede.*²⁶

Paravia je očito jednim dijelom na strani kritičara uporabe mitoloških elemenata u modernoj književnoj produkciji, dok je drugim pomalo oprezan kada su u pitanju takvi oštri sudovi koje o tome pitanju iznose bilo već citirani Ludovico Salvi ili pak isto tako navođeni Ippolito Pindemonte. Čini se da se u tim razmišljanjima velikim dijelom slaže sa spomenutim Giulio Natalom koji u biobibliografiji Giambattiste Spolverinija, koju je za *Enciclopedia Treccani* sastavio, kaže da su citirane osude ipak pretjerane. Evo što o tome Paravia veli:

*Una delle maggiori ingiustizie, che oggidi si commettono, quella si è di voler giudicare le opere degli antichi con le idee de' tempi moderni. Così v'ha molti, che pigliando in mano la *Coltivazione dell'Alamanni*, e le *Api del Rucellai*, non possono dissimulare il loro dispetto al vedere quegli autori spargere di tanta mitologia i lor poemi [...].*²⁷

Tirabosco, dakle, ne zaziva, kao što to drugi pjesnici didaktičari njegova vremena čine, mitološke muze, već pomoć traži, kaže Paravia, u svojem talentu i jeziku, pa nastavlja (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 25):

*[...] queste due vere Muse de' veri poeti, i quali, ove siano certi del lor favore, possono tranquillamente passarsi delle altre.*²⁸

Međutim kao da ni sam ni u jednom trenutku nije u potpunosti siguran koliko je Tirabosco originalan autor, a koliko je pisao pod nekim izvanjskim utjecajima, u nastavku zaključuje (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 25):

Nè in ciò condescendeva solo all'autorità dell'amico (misli na Ludovica Salvija, op. a.), ma altresì alla propria indole, che religiosa essendo, lo portava a studiare

²⁵ O ovome humanistu ali i prirodoslovcu vidi u: *Enciclopedia Dantesca*, Treccani, Roma, 1970. Autor članka: Aurelia Accame Bobbio.

²⁶ [...] koji je s jednom učenom i temi prikladnom raspravom osudio uporabu mitoloških elemenata u književnim djelima, te ukazao na pogrešne postupke talijanskih pjesnika koji su željeli promovirati, u naše vrijeme s našim vjerovanjima, ljude nekih drugih vremena i druge vjere. (prev. autor)

²⁷ Jedna od najvećih nepravdi, koja se danas čini, ta je da se žele prosuđivati djela davne prošlosti koristeći pritom moderne ideje. Tako imate mnoge, koji uzevši u ruke *Coltivazione Alamannija* ili *le Api Rucellajja*, nisu u stanju prikriti svoj jed vidjevši te autore kako tolikom mitologijom prožimaju svoja djela [...]. (prev. autor)

²⁸ [...] ove dvije prave Muze (Paravia misli na talent i jezik, op. a.) pravih pjesnika, kada su oni sigurni u njihovu naklonost, mogu mirne duše proći za one prve. (prev. autor)

*di continuo e a venerare nelle opere della natura la bontà e sapienza di quel Signore che l'ha creata.*²⁹

Dakle religiozni Tirabosco, kaže Paravia, arkadijsku mitologiju spolverinijevsko-bettijevskoga timbra zamjenjuje ljepotom prirode koju dugujemo samo gospodinu Bogu koji ju je stvorio.

I nije Paravia jedini Tiraboscov kritičar čiji su stavovi po pitanju poeme *Uccellagione*, da tako kažemo, višeslojni, a ponekad i međusobno kontradiktorni. Sam profesor u svojem predavanju o tome progovara citirajući jezuita, uglednoga pjesnika, ali i poligrafa svojega vremena grofa Giambattista Robertija (Bassano del Grappa, 1719. – Bassano del Grappa, 1786.).³⁰ *Onde avviene* 'Odatle dolazi', kaže Paravia, vezujući se na prethodno donesen zaključak o Tiraboscu kao duboko religioznome čovjeku, *che quella sua* 'da ta njegova', pa nastavlja riječima Robertija (usp. Roberti 1789: 47):

*[...] anima tranquilla e composta e veramente buona....dalle collinette sopra cui il poeta uccella, dai cespi d'erbe su cui s'assiede, dal onde del lago entro cui si specchia.... è rapita e secorapisce l'anima del lettore a immaginare piaceri sovranici di paradiso, ed a benedir Dio, autore di tanto giulivi e tanto vaghi spettacoli.*³¹

Dakle, tako je zborio jezuit Roberti, koji doslovno kaže, prenosi Paravia, da mu je pri čitanju ove poeme:

*[...] sembrò di leggere un libro ascetico; – [...] 'izgledalo da čita jednu asketsku knjigu'. (prev. autor) (usp. Roberti 1789: 47)*³²

Paravia naravno drži da su ove posljednje riječi s jedne strane riječi pohvale (ne zaboravimo još jednom napomenuti da je Roberti svećenik, jezuit), a s druge strane svojevrсна osuda same poeme budući da je djelo namijenjeno poučavanju lova na ptice te se nije smjelo toliko udaljiti od svoje temeljne zadaće i to na način da se gotovo preobrati iz didaktičke u asketsko/filozofsku knjigu. Pa i kada je ovakva dvojba u pitanju, naš je Zadranić pomalo skeptičan oko nje. Čini se da samim retoričkim pitanjem: *Ma che?* 'Ma što?', on ostavlja živom mogućnost prirodnoga supostojanja takvoga zanosnog doživljaja Božje prirode sa samim prirodno-tehničkim aspektom lova na ptice kakvoga, oslikavajući, nudi u svojoj poemi Tirabosco. Osobito stoga što je, kaže Paravia misleći pritom na Tiraboscove prikaze prirode, polja i neba kao mjesta gdje se radnja lova zbiva

²⁹ *Ni u ovom nije pristajao samo na autoritet prijatelja, već isto tako na vlastiti duh i narav koja ga je, budući religiozna, neprestano vodila k proučavanju i slavljenju u djelima prirode dobrotu i mudrost onoga Gospodina koji ju je stvorio.* (prev. autora)

³⁰ Biobibliografiju i književno-filozofsku produkciju ovog talijanskog pisca XVIII. st. vidi: <http://www.treccani.it/enciclopedia/roberti-giovanni-battista-conte/> Cellucci (1908); Natali (1929: 1161–1164. i passim).

³¹ *[...] duša spokojna i staložena i stvarno dobra ... od brežuljaka s kojih je pjesnik lovio ptice, od busenja trave na kojima je sjedio, od valova jezera u kojem se je ogledao, ... oduzeta je i sobom odnosi dušu čitatelja k imaginaciji najviših zadovoljstava raja, i blagoslivljanju Boga, tvorca toliko veselih i ljupkih prizora.* (prev. autor)

³² Ovakva Robertijeva razmišljanja u *Pohvalama* ... Tiraboscu ističe i Pindemonte (1826: 183).

[...] *scena da anteporsi a quelle de' teatri, anche allora, come a' di nostri, inlaidite di sozzure o bagnate di sangue.*³³

Kada malo bolje pogledamo smisao ove posljednje Paravijine rečenice, sasvim jasno proizlazi njegov još uvijek prisutan vikovski, arkadijski pristup književnoj problematici. Premda ne zazire od uveliko prisutnih prosvjetiteljskih elemenata u okviru romantičkoga poimanja svijeta kojemu pripada (jasno vidljive simpatije prema didaktičko-didaskaličkoj poeziji XVIII. st. najbolji su primjer toga njegova stava), intimnu privrženost bukoličkomu ozračju u odnosu na realistične prikaze prljavštine i krvi kojima, kako kaže, obiluje onodobna, ali i društvena scena njegovih dana, ne krije.

Paravia dakle ne prihvaća isključivost pa kaže (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 26):

*Ma io dubito assai, che l'uccellatore, il quale si condusse in cima di quel capanno, per fermarsi a contemplare le bellezze della natura, voglia perdere d'occhio quegli uccelli, di cui spera empere il carniere e rallegrare la mensa.*³⁴

U tome smislu, možda tek intuitivno svjestan izvjesnih manjkavosti ovakvih Tiraboscovih dvostrukih kriterija koji vode njegove spisateljske postupke, on zaključuje (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 26-27):

*Diasi però lode al vero; se con questo continuo pennelleggiar la natura si offende la economia del poema, con esso però si appaga l'anima di un virtuoso lettore; [...].*³⁵

Ovaj svoj stav nastoji potkrijepiti mišljenjem koje o tim Tiraboscovim stranicama ima njegov sugrađanin Ippolito Pindemonte³⁶ koji, kako navodi Paravia, o tome kaže:

[...] *poichè quelli sono i luoghi* (Paravia misli na prirodu u čije krilo Tirabosco smješta svoje priče o lovu na ptice, op. a.), *da cui spira (come notò il Pindemonte)* (usp. Pindemonte 1826: 188) *un non so che nell'Uccellazione, per cui gli animi ne van presi ed innamorati, quasi contra lor voglia.*³⁷

Takvo mišljenje puno poznatijega Veroneza o pjesničkoj iskrenosti i vjerodostojnosti, koju Tirabosco unosi u svoje opise prirode što njegovoj poemi bez obzira na drukčiji cilj koji je sebi samim naslovom zadala, podupire Paravia, i to čini još jednom citirajući Pindemontea.

Pogledajmo što nam Paravia donosi (*Strenna Dalmata* 1847: 27):

³³ [...] *scene za pretpostaviti onima iz teataru, i onda, kao i onih naših dana, umrljanih prljavštinom ili okupanih u krvi.* (prev. autor)

³⁴ *Ali ja zaista sumnjam, da bi lovac na ptice, koji odlazi na sam vrh pudarnice, kako bi stajao i promatrao ljepote prirode, ispustio iz vida ptice kojima se nada ispuniti svoju lovačku torbu i veselijim učiniti svoj objed.* (prev. autor)

³⁵ *Neka se ipak slavi istina; ako se ovim kontinuiranim oslikavanjem prirode ugrožava ekonomičnost poeme, s njime će se međutim namiriti duša jednoga plemenitog i kreposnog čitatelja [...].* (prev. autor)

³⁶ Biobibliografiju slavnoga Veroneza vidi u: <http://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-pindemonte/>.

³⁷ [...] *budući su to mjesta iz kojih zrači (kako je to zapazio Pindemonte) 'nešto ni sam ne znam što, koje zaokuplja i zaljubljuje duše, gotovo protiv njene volje'.* (prev. autor)

Si crederebbe (e chi lo dice è un Ippolito Pindemonte (usp. Pindemonte (182–183)) che il verde della fronde, l'odor dei fiori, lo specchio diun'acquapassati fossero nel poema; sì che par quasi sentirvi mormorar l'onde, sussurrare i venti, cantarsi gli uccelli, e vedervi ridere il cielo, l'onde raggiate dal sole correre per mezzo ai dirupi ed ai balzi, e gli alberi nelle acque più tranquille dipingersi capovolti, come stan le selve nell'opostoemisfero.³⁸

No ako žele (Paravia se obraća svojim studentima) zapravo čuti tek jedan od dijelova teksta koji o poeziji Tirabosca donosi Pindemonte, i u kojima se ogleda dobra duša našega didaskaličara, autor ovoga ogleda nudi kratku, ali dirljivu sliku jedne večeri na polju, parafrazirajmo Paraviju: sliku jedne od onih večeri koja nam, podsjećajući nas na prolaznost svega ljudskoga, ispunjava dušu toliko korisnom i dragom tugom.

Evo tih stihova (usp. Tirabosco. *L'Uccelagione. Libro secondo*, str. 56, stihovi: 324–333):

La sera io miro
 Lassa la gerggia frettolosa e spessa
 Tornare a casa, e gli agnelletti dietro
 Trottar belando, e 'l fido cane a canto
 Orecchiuto e peloso; i buoi redire
 Dal diurno lavor, traendo stanchi
 Lo stridevole vomere travolto;
 E la contadinella odo, che al fonte
 Sen va per l'aqua, e allegra i passi affretta,
 Cantando al suon de' cigolanti secchi.³⁹

Gotovo nekritički hvaleći plemenitost i čistoću duše veronskoga službenika i pjesnika Paravia nastavlja. Tirabosco, kaže on, ne želi sâm uživati u doživljenim prizorima božanske prirode usred koje se lov na ptice odvija. Užitek toga doživljaja s nekim želi podijeliti jer će samo tako njegov ushit biti potpun. Stoga, nastavlja, osjećajni Tirabosco poziva svoje prijatelje Ludovica Salvija i Agostina Zevianija (1708. – 1786.)⁴⁰ da s njim zajedno sudjeluju i uživaju u tim prečistim prizorima

³⁸ Pomislilo bi se (a onaj koji to govori jedan je Ippolito Pindemonte) da su zelenilo lišća, miris cvijeća, ogledalo vode prošli kroz poemu; tako da se čini kao da čujemo žubor valova, šum vjetra, pjev ptica, i vidimo nebo kako se smije, valove obasjane suncem kako žure međ' urvinama i ponorima, i stabla u najmirnijim vodama oslikavaju se naopačke, onako kako šume stoje na suprotnoj hemisferi. (prev. autor)

³⁹ / Navečer ja gledam / Široka stada hitra i gusta / Vraćat se kući, i janjčice straga / Hitro koracat blejeći, i odanog psa po strani / Dugouhog i kosmatog; volove na povratku / S dnevnoga posla, vukući umorni / Škripavo ralo iskrivljeno; / I seljančicu čujem, koja na izvor / Po vodu ide, i vesela korak svoj brza, / Pjevajuć na zvon škripajućih vjedara. / (prev. autor)

⁴⁰ Poneki podatak o ovom Tiraboscovu prijatelju i sugrađaninu nalazimo u: *La Divina Commedia di Dante Alighieri col commento di P. Baldassarre*, volume III. 1830. Firenze: 95–96 i passim, *Elogio del Conte Zaccaria Betti* 1790. Parma: 31, *Galleria dei letterati ed artisti più illustri delle provincie austro-venete che fiorirono nel secolo XVIII*. 1822. Venezia; *La caduta della Repubblica di Venezia ed i suoi ultimi cinquant'anni*, Studi storico di Girolamo Dandolo, Appendice. 1857. Venezia: 156.

te ih moli da, ukoliko ih neke važne obveze zadržavaju u gradu, makar pročitaju njegovu poemu. Paravia nas potom pita:

[...] *e sapete perchè?* / '[...] a znate li zašto?' (prev. autor)

Kao odgovor nudi nekoliko Tiraboscovih stihova (Tirabosco. *L'Uccelagione. Libro secondo*, stihovi: 359–366):

*Poichè quel dolce, che qual ape intorno
I più odorati fior cerco e raccologo
Per li Toschi giardin, fatica molta
Oprando, a pochi è 'l gustar dato, e forse
Perchè dietro le illustri segnate orme
Degli antichi miglior vado io cantando,
A viltade apporrammi il secol nostro,
Che omai le grazie e i pregi aviti obblia.*⁴¹

No premda je Paravia vrli poznavatelj i, kao uostalom i Tirabosco (vidljivo je to iz ovih nekoliko stihova), poštovatelj toskanske renesanse (poznate su njegove studije o Tassu, Ariostu ili pak Cosimu Bartoliju i dr.),⁴² on je čovjek talijanskoga romantizma i njegova političkoga i nacionalnoga *Risorgimenta*. Ovaj je profesor na torinskome Sveučilištu blizak prijatelj i istomišljenik Nikole Tommasea, Silvija Pellica, Antonija Rosminija, Vincenza Giobertija i drugih piemonteških književnih i političkih velikana, a dopisivao se i sa samim kraljem Carlom Albertom Savojskim. Upravo taj njegov boravak u pokrajini koja je na neki način razjedinjenu Italiju vodila prema '48. odnosno 1861. te kulturno-književni pa i politički milje kojemu je pripadao objašnjenje su njegovih riječi s kojima će nekako zaključiti navedenu Tiraboscovu digresiju u okviru rasprave o lovu na ptice. Pogledajmo što sada Paravia kaže, rekli bismo u svezi s temom o kojoj u ovome ogledu piše, ali i neovisno o njoj kao neko svoje mišljenje o trenutku u kojemu živi:

*Ma a viltà non glielo apporrete già voi, o giovani Piemontesi, che guidati dal
dovere e dal genio alle sincere fonti de' classici, ben sapete, che di là solo si può
attingere quella sicura e limpida vena, che fa indi fiorire eternamente gli scritti.*⁴³

U nastavku Paravia nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da navedenih osam Tiraboscovih stihova kao i nemali broj drugih u poemi predstavljaju očigledne digresije u odnosu na sam predmet kojim se ovo didaktičko pjesničko djelo bavi i

⁴¹ / *Budući da tu sladost, koju poput pčele unaokolo / Najmirisnijeg cvijeća tražim i ubirem / Po vrtovima toskanskim, trud veliki / Ulažući, malobrojnim je dan užitak, i možda / Stoga što za čuvenim označenim trgovima / Najboljih pređa idem ja pjevajući, / Na podlosti navodi me stoljeće naše, / Koje sad već dražesti i zasluge djedovske zaboravlja.* / (prev. autor)

⁴² Ne zaboravimo da je tijekom čitavoga života posebno vodio računa o integritetu talijanskoga jezika što mu je donijelo članstvo u Accademia della Crusca.

⁴³ *Ali na podlosti nećete ga već vi navoditi, o mladi Piemontezi, koji vođeni dužnostima i duhom na istinite izvore klasika, dobro znate, da se samo od tamo može crpsti ono sigurno i jasno nadabnuće, koje odande čini zauvijek cvjetati djela književna.* (prev. autor)

kojih ima, misli on, i previše.⁴⁴ Pa ipak, pita se, kako mu zamjeriti i tko će ga osuditi zbog toga što govori npr. o konoplji kao o biljci čija se vlakna ponekad koriste kod pletenja mreža pri lovu na ptice, tzv. *Roccolo*. Ili kada pak započinje ovu biljku slaviti kroz njezinih vlakana korist, vlakana od kojih se pravi platno koje nas oblači, pokriva u krevetima, krasí naše objedne stolove? I kada se s vremenom istroše, uskrsavaju poput feniksa. Sljedeća četiri stiha pokazat će nam kako to Paravia vidi Tiraboscov odnos didaktičkoga i pjesničkoga, praktično-materijalnoga i estetskoga, kako organski spaja i to upravo u vidu uskrsnuća, u vidu besmrtno feniks ptice, te dvije naizgled nespojive sfere ljudskoga promišljanja i življenja stvarnosti. Čini to u stihovima govoreći o smislu i ulozi vlastitih stihova kao svojevrsnoga preporoda svega onoga što je u našem svijetu s vremenom osuđeno na umiranje. Dakle uskrsnuće smrtnoga desit će se (usp. Tirabosco. *L'Uccellagione. Libro primo*, stihovi: 137–140):

*Sotto forma gentil di pure carte,
Atte a portar nel suo candor dipinti
Questi miei versi, ed a serbarli ancora
Alla futura etade intatti e chiari.*⁴⁵

Jasno je dakle da Tirabosco (a s time se očito slaže i Paravia) misli kako i takva poezija kakva je njegova didaktičko-didaskalična u sebi nosi besmrtnost, vječne vrijednosti, da je dakle krasi osobine koje svemu materijalnome po naravi stvari izmiču.

Paravia se u svojem predavanju (u ovome ogledu) ne želi više zadržavati na drugim, kako ih on naziva: *bellissime digressioni* 'prelijepe digresije', poput hvalospjeva *Prirodi* iz **Knjige I.** ili pak opisa *Mira* iz **Knjige II.** Ovakvim uvodom Zadrani prelazi na analizu stila i stiha Tiraboscova teksta kao, kako kaže:

[...] *i due elementi principali di ogni poetico componimento.*'[...] dva osnovna elementa svakoga pjesničkog sastavka'.

Tirabosco nije doživio objavljivanje svoje poeme. Umro je 1773., a *Uccellagione* je objavljena 1775., uz svesrdnu pomoć njegove udovice Catterine i prijatelja.⁴⁶ Tiraboscu dakle, kaže naš Zadrani, nije bila dana prigoda da svoj rad dotjera kao što to autori pred ili u tijeku tiskanja svojih radova obično čine, kao što je to npr. učinio njegov prijatelj Giambattista Spolverini sa svojom poemom *Coltivazione del riso* (*Uzgoj riže*). Pomalo ironično, ali u isto vrijeme fino i uvijeno, Paravia govori o

⁴⁴ Recimo i to da se i njegovo obraćanje mladim Piemontezima, isto tako kao i Tiraboscovo često skretanje s osnovne teme, može, s obzirom na predmeta samoga ogleđa, nazvati digresijom.

⁴⁵ / *U plemenitom obliku čistih papira, / Kadrih zabilježiti na svojoj blistavoj bjelini oslikane / Ove moje stihove, i pritom ih sačuvati / Za buduća vremena, nedodirnite i jasne.* / (prev. autor)

⁴⁶ Na posvetnoj strani knjige, koja slijedi naslovnju, navedeno je da Tiraboscova udovica, najvjerojatnije uz svesrdnu pomoć veronskih vlasti, poemu posvećuje: *A Angelo Carminati, Capitano e vice podestà di Verona* 'Angelu Carminatiju, vojnom zapovjedniku i dogradonačelniku Verone'.

Giuseppeu Torelliju (Verona, 1721. – Verona, 1781.)⁴⁷, književniku i matematičaru kojemu je pripao zadatak, kako Paravia kaže:

[...] *di sperimentare su di esso [...]*

‘da eksperimentira nad i s njim’ (Paravia naravno misli na poemu, op. a.). On o njemu naime kaže:

[...] *quel Torelli, che per bontà di cuor e amor dell’arte si faceva revisore paziente delle migliori opere de’ suoi concittadini; ma uno di que’ revisori, che cercano gli altrui scritti per correggerli, non per guastarli.*⁴⁸

Iz ovih je nekoliko redaka potpuno jasno da Paravia misli kako je to što autor nije mogao sam intervenirati u svoj tekst i prije tiskanja napraviti poneki popravak ili pak dopunu, kao što to uostalom čini većina autora koje zla sudbina u tome ne spriječi, za samo djelo nezanemariva šteta. Posebne pohvale Paravia upućuje Tiraboscovu izboru naziva ptica. Dovodeći u neku vezu nemogućnost autora da zbog smrti pred objavljivanje svojega najvažnijeg rada sam učini poneku redakcijsku intervenciju s blagonaklonom mu sudbinom oko izbora imena ptica, Paravia kaže (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 30):

Gli fu (misli naravno na Tirabosca, op. a.) *più destra la sorte nel fornirgli le occorrenti voci per chiamare a nome tante diverse specie di uccelli, di cui insegna nel suo poema la innocente rapina.*⁴⁹

Naime, dijalektalna, lokalna veronska imena ptica pjesnik nije htio koristiti što nailazi na apsolutnu podršku našega profesora. One pak toskanske (jezično-standardne), kako kaže, nije znao. Međutim imao je sreće, objašnjava ugledni Zadrinanin, da je (usp. *Strenna Dalmata* 1847: 30):

[...] *in Toscana, anzi nell’attica Fiorenza dimorava a que’ di Ludovico Salvi, il quale per soddisfare l’amico [...]*⁵⁰

i nastavlja svoju raspravu riječima Ippolita Pindemontea (1829: 166–167):

[...] *conduceasi la mattina per tempo sulla pubblica piazza, e pigliando tra le mani, quando l’uno, quando l’altro volante morto, ch’ei conosceva troppo bene,*

⁴⁷ O redaktoru Tiraboscove poeme poneki podatak nalazimo u: Galleria dei letterati ed artisti più illustri delle province austro-venete che fiorirono nel secolo XVIII; La caduta della Repubblica di Venezia ed i suoi ultimi cinquant’anni, Studi storici di Girolamo Dandolo, Appendice. 1857. Venezia: 152–154; http://www.it/enciclopedia/giuseppe-torelli_%28Enciclopedia-Dantesca%29/; autor članka: Aurelia Accame Bobbio.

⁴⁸ [...] *onaj Torelli, koji je zbog dobre srca i ljubavi prema umjetnosti sam sebe učinio strpljivim revizorom najboljih djela svojih sugrađana, ali jednog od onih revizora, koji traže djela drugih da bi ih popravljali, a ne kvarili* (prev. autor).

⁴⁹ *Bila mu je naklonjenija sudbina* (u odnosu na sudbinu vezanu za redakciju teksta pred tiskanje, op.a.) *kada ga je trebalo opskrbiti potrebnim riječima kako bi po imenu nazvao toliko različitih vrsta ptica, o čemu nam u njegovoj poemi govori nevina krađa* (prev. autor).

⁵⁰ [...] *u Toskani, štoviše u atičkoj Firenci boravio tih dana Ludovico Salvi, koji je da bi zadovoljio prijatelja [...]*. (prev. autor)

*domandavane i nomi, e questi registrava diligentemente, e di qua dell'Appennino al Tirabosco, da cui erano ansiosamente aspettati, inviava. (Pindemonte).*⁵¹

Upravo je stoga, kaže Paravia, Tiraboscova poema bogata mnogim riječima za ornitologiju pertinentne naravi. Nabrajajući tek nekoliko naziva ptica kao što su: *aliuzzo, massaiuola, salta in seccia, tordina* itd.,⁵² za kojima vape rječnici koji, ako ih i imaju registrirane, one nisu potkrijepljene odgovarajućim primjerima. Zbog svega navedenog Paravia je pomalo iznenađen što rad, makar zbog toga segmenta, nije citiran u odgovarajućim ornitološkim katalozima i studijama vremena kao što su katalozi uglednih ornitologa poput, navodi Paravia, Gambe ili pak Colomba.⁵³

O Tiraboscovu stilu Paravia uglavnom govori pohvalno ističući mu finoću u jednostavnosti i urođenu ljupkost što se reflektira i na narav stiha koji, premda nije uvijek snažan i postojan, izražava već spominjanu jednostavnost i ljepotu tako da, ponavlja Paravia, već na samome početku ovoga ogleđa postavljenu tezu, Tiraboscova književna produkcija nezanemarivo podsjeća na onu firentinskoga didaskaličara Giovanni Rucellaija.⁵⁴ Pa će tako, nastavlja, nakon što je zagasitim bojama opisao nebeski vihor koji se u trenutku pretvara u pustošeci grad, ganuta prizorom tolike nesreće, provaliti Tiraboscova pjesnička duša, stihovima (usp. Tirabosco. *L'Uccelagione. Libro primo*, str. 30–31, stihovi: 575–594):

*Tolga il ciel, tolga un tanto danno, e arrechi
La stagion temperata: e se talora
Aqua gli chiede il suol, sovr' esso stenda
Per l'aer queto un rugiadoso velo,
Che in fresca pioggia senza vento caschi,
E sua sete ristori. Ai colli intorno
Rida l'erbetta in sua foglietta pinta
Del color di smeraldo, e 'n grembo a lei
Vaghe in lor varietate e d'odor piene
S'apran le mammolette e gli altri fiori.
Crescan le biade, e da per tutto ingombra
Di folta messe la campagna ondeggi,
Come placido mare. In un dolce arco
Pieghinsi i rami all'onorato peso
De' spessi frutti. Ai vicini olmi amiche*

⁵¹ [...]ranim jutrom odlazio na javnu tržnicu, i uzimajući u ruke, sada jednu, sada drugu mrtvu pticu, koje je on jako dobro poznao, i pitao za njihova imena, te je ova pomno bilježio, i s ove strane Apenina Tiraboscu, koji ih je željno očekivao, slao ih. (prev. autor)

⁵² Navedene nazive ptica ne nalazimo ni u najnovijim rječnicima talijanskoga jezika kao što je npr. već citirano XI. izdanje *Vocabolario della lingua italiana* Nicole Zingarellija.

⁵³ Uz sav trud nešto više o dvojici onovremenih ornitologa nismo uspeli doznati.

⁵⁴ O ovome humanistu, pjesniku didaktičaru, prijatelju ali i rođaku Lorenza dei Medicija vidi u: *Le garzantine, Enciclopedia della Letteratura* (2007).

*Stendan le viti i pampinosi tralci
Carchi d' uve lucenti; i lauri, i mirti
Verdeggin lieti, ed i gran pioppi, ornati
Delle instabili foglie all'aure scherzo,
Spargan l'aque e 'l terren di tremule ombre.⁵⁵*

O stilu i stihu možda je bolje poslušati mišljenje već spominjanoga Giambattiste Robertija koji je kao što smo vidjeli za neke druge segmente poeme imao stanovitih zamjerki.⁵⁶ Evo nekoliko Robertijevih rečenica za koje Paravia misli da su za Tiraboscov pjesnički talent relevantne te da ih, pri ocjeni njegove poeme, trebamo imati na umu:

Lo stile, oltre ad essere corretto e netto, è lieto, fresco, ameno, e dirò così fragrante. La fabbrica del verso spontaneo e naturale insieme ed artificiosa, con una certa ora pienezza ed ora tenuità, con certi andamenti e riposi di sillabe, con certe amicizie e discordie di suoni, onde risulta un' armonia di numeri ben avveduta.⁵⁷

3. ZAKLJUČAK

Paravia se, kao što vidimo, dugo, temeljito i veoma studiozno zadržao na analizi ove, i po njemu samome, didaktičke poeme drugoga reda, o čemu se uostalom veoma eksplicitno izjašnjava. Upravo stoga na samome kraju ovoga teksta on i sam sebe pita zašto je tomu tako. U odgovoru zapravo će sintetički definirati Tiraboscovu poetiku i poeziju, ali i vlastiti romantički senzibilitet u kojemu se očituju i njegovi temeljni pogledi na književnost. Potpuno je jasno da ono što se inače kao Paravijino mišljenje, nekada denotativno, a ponekad pomalo skriveno, provlači kao prva i osnovna kvaliteta Tiraboscove poetike, jest njegova iskrenost koja krasi stihove poeme, čista iskrenost koja, možemo iz redaka zadarskoga profesora iščitati, donekle graniči s dječjom naivnošću i što u grubosti svijeta, u kojemu sebe torinski profesor doživljava, djeluje poput blagoga melema za izmorenu i ranjenu dušu.

⁵⁵ *Uklonite nebesa, uklonite toliko zlo, i donesite / Vremena blaga; i ako tada/ Vodu im zatraži zemlja, nad njom rasprostire / Po mirnome zraku, rosnj veo, / Da u svježoj kiši bez vjetra padne, / I njegovu žeđ okrijepi. Na brežuljcima unaokolo / Ponovno niče travica u svojim listićima obojena / Bojom smaragda, i u njenome krilu / Ljupke u svojoj raznolikosti i mirisom pune / Cvatu ljubičice i drugo cvijeće. / Raste žito, i posvuda preobilna / Gustim plodom polja se bibaju, / Poput tiboga mora. U slatkome luku / Nagiblju se grane prečasnog teretu / Debelog ploda. Brijestu u blizini prijateljice / Pružaju se mladice loze razlistane / Prepune blistavog zrnja grožđa; lovor, i mirta / Zelene se radosni, i velike topole, urešene / Titravim lišćem na labora igri, / Prekrile vodu i zemlju titravim sjenkama. / (prev. autor)*

⁵⁶ O ovome autoru vidi: bilj. 47 ovoga rada.

⁵⁷ *Stil, osim što je korektan i čist, radostan je, svjež, ugodan, mogao bih reći mirisan. Građenje stiha spontano i prirodno, a ujedno i zanatski izrađeno, s jednom određenom sada puninom a sada majušnošću, s određenim hodovima i odmorima slogova, s određenim ljubljenjima ali i neslaganjima glasova, iz čega proizlazi osmišljeno složena harmonija brojeva. (prev. autor)*

LITERATURA

Bernardi, Iacopo. 1863–1864. *Vita e documenti letterari di Pier-Alessandro Paravia*. Torino Zara: Marietti – Fratelli Battara.

Cellucci, Luigi. 1908. *Un poligrafo del Settecento: l'abate Giambattista Roberti*. Napoli: Stabil. tipogr. N. Jovene e C.

Dandolo, Girolamo. 1857. *La caduta della Repubblica di Venezia ed i suoi ultimi cinquant'anni : studii storici*. Venezia: Co' tipi di Pietro Naratovich.

Dante, Alighieri. 1830. *La Divina Commedia di Dante Alighieri col commento del P. Baldassarre Lombardi*, vol. III. Firenze: Per Leonardo Ciardetti.

De Tipaldo, Emilio. 1834–1835. *Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII e de' contemporanei compilata da letterati italiani di ogni provincia*. Venezia: Tipografia di Alvisopoli.

Dizionario biografico degli Italiani, vol. 9, Treccani, Firenze, 1967, Gian Franco Torcellan, Elogio del Conte Zaccaria Betti.

Enciclopedia Dantesca. 1970. Roma: Treccani.

Gamba, Bartolomeo. 1824. *Galleria dei letterati ed artisti più illustri delle province austro-venete che fiorirono nel secolo XVIII*. 1822. Venezia: Tipografia di Alvisopoli.

Le garzantine. *Enciclopedia della letteratura*. 2007. Milano: Garzanti.

Magazin Jusup, Andrijana. 2011. *Pier Alessandro Paravia i talijanska književna kritika prve polovice XIX. stoljeća*. (neobjavljen doktorski rad). Sveučilište u Zadru.

Magazin Jusup, Andrijana – Nižić, Živko. 2008. "Pier Alessandro Paravia nei periodici zaratini dell'800". *Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala / Letteratura, arte, cultura tra le due sponde dell'Adriatico*. Zadar: Sveučilište u Zadru: 87–108.

Natali, Giulio. 1929. *Il Settecento*. Milano: F. Vallardi.

Roberti, Giovanni Battista. 1789. *Opere dell'abate Giambatista Conte Roberti, Coll'aggiunta degli Opuscoli postumi dello stesso Autore e colle notizie intorno alla sua Vita*. Venezia: Remondini.

Paravia, Pier Alessandro. 1851. *Lezioni accademiche e altre prose*. Zara.

Paravia, Pier Alessandro. 1852. *Lezioni di letteratura*. Torino: Stamperia reale.

Pindemonte, Ippolito. 1826. "Elogio di Antonio Tirabosco". *Elogi di letterati italiani* scritti Tomo II: 184–187.

Pindemonte, Ippolito. 1829. "Elogio di Ludovico Salvi". *Elogi di letterati italiani*. Edizione seconda, vol. Secondo, Milano.

Pindemonte, Ippolito. 1859. "Elogio del marchese Giovambatista Spolverini". *Elogi di letterati italiani scritti da I. P.* Firenze: Barbera, Bianchi e comp.: 237–289.

Storia della letteratura italiana, vol. VI, 9, Treccani, Il Settecento letterario di Walter Binni, II, Sviluppo della letteratura didascalica, satirica e favolistica fra eredità arcadica e istanze illuministiche, A. Garzanti Editore, Milano, 1973.

Tomas, Valter. 2011. *Hrvatska književna baština u zadarskom tjedniku "La Dalmazia" (1845. – 1847.)*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Tomas, Valter. 2012. "Strenna Dalmata i ilirska pučka epika". *Croatica et Slavica Iadertina* 8, 1: 189–244.

Zingarelli, Nicola. 1990. *Vocabolario della lingua italiana*. 11. izdanje. Milano: Zanichelli.

IZVORI

Strenna Dalmata, 1847.

Tirabosco, Antonio. 1775. *L'Uccelagione*. Libri tre. Verona.

La Dalmazia, I, 1845., II. 1846., III., 1847.

MREŽNI IZVORI

"Giovan Battista Spolverini". *Enciclopedia Italiana*.

URL: <http://www.treccani.it/enciclopedia/giovan-battista-spolverini> (Enciclopedia-Italiana)/

"Rucellai, Giovanni". *Enciclopedia Italiana*.

URL: http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-rucellai_/Enciclopedia-italiana/

"Pompei, Girolamo". *Enciclopedia Italiana*.

URL: [http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-pompei\(Enciclopedia-italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-pompei(Enciclopedia-italiana)/)

"Robèrti, Giovanni Battista, conte". *Enciclopedia italiana*.

URL: <http://www.treccani.it/enciclopedia/roberti-giovanni-battista-conte/>

"Pindemónte, Ippolito". *Enciclopedia italiana*.

URL: <http://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-pindemonte/>

Enciclopedia Dantesca.

URL: <http://www.it/enciclopedia/giuseppe-torelli%28Enciclopedia-Dantesca%29/>

CHEVALIER PIER ALESSANDRO PARAVIA
AND STRENNA DALMATATA (1847) FROM ZADAR

Strenna Dalmata (1847) is a special supplement to the weekly magazine of Zadar *La Dalmazia* (1845 – 1847). It was published in early 1847 as a New Year almanac gift to the readers of the said periodic related to the previous year, 1846. The almanac brings twenty one previously unpublished texts exclusively written by distinguished Dalmatian intellectuals living in the Province, but by others, too. The essay that is the subject of this paper is the text of Pier Alessandro Paravia, an intellectual from Zadar. It is about one of a series of lectures of the renowned citizen of Zadar, edited as a text for publishing under the title *Del Tirabosco e del suo poema*, that Paravia held to his students as a professor at the University of Turin on the subject of Antonio Tirabosco and his didactic poem *Uccelagione*. The object of the paper is a detailed analysis of the lecture through which the poetic achievements of a little known 18th century poet from Verona are to be defined. The analysis aims to grasp the general existence and phenomenon of the said didactic style of poetry writing, as well as the literary- aesthetic, and even the stylistic and metric relationship between Paravia, the romanticist, and Tirabosco, the enlightener, i.e., the relationship between two epochs, the earlier one that the author of *Uccelagione* belonged to, and the subsequent one in the frames of which his critic worked.

KEY WORDS: *P. A. Paravia, Strenna Dalmata, A. Tirabosco, Uccelagione*

